

5. témakör: Az igeidőrendszer kialakulása

Feladat: „paradisumben”

Időjelek a magyarban

jelen idő: nincs morfológiai jele (átmenetileg [sz] volt, de sosem volt általános)

jövő idő: -and/end

múlt idő:

elbeszélő múlt: -a,e / á,é

befejezett múlt: -t/tt

régebbi múlt vagy folyamatos múlt: vala

1. Ósmagyar kor

az ósmagyar kor elején csak két idő volt:

– a jelöletlen jelen idő

– az -i jeles elbeszélő múlt (kijelentő módban)

az igeidőrendszer bonyolódása

Kijelentő módban

(a) Az elbeszélő múlt jele: i

eredete:

azonos a többi finnugor nyelv -i preteritumjelével

- az -i az előtte álló tövéghangzóval diftongust alkotott > monoftongizálódott: é,á
- a múltban befejeződött, a jelennel kapcsolatban nem álló cselekvés, történés elmesélésére használták az ósmagyar kor végén, az ómagyar kor elején

(b) A befejezett múlt jele: -t,tt

- a jelenre befejeződött cselekvést, történést jelölte
- eredetileg a befejezett melléknévi igenév képzője volt (ősi eredetű)

Mit ittál?

Asszony odutt víz.

jelentése eredetileg: 'az asszony adta vizet [ittam]' (adta = mnévi igenév; asszony = a mnévi igenév alanya) →

az asszony-t a mondat alanyának értelmezték, a jelentés pedig ez lett:

'az asszony adott vizet [azt ittam]'

- az ósmagyarban válhatott ragozott igealakká
- a melléknévi igenév a cselekvés eredményét, a létrejövő állapotot jelölte > ez értékelődött át a cselekvésre

(c) Az összetett múlt idők: -t/tt + vala; Ø + vala

-t/tt + vala

- általában két múlt közül a korábbi, a befejezettet fejezte ki
- az ósmagyarban kezdődött, az ómagyarra bontakozott ki

Ø (jelen idő) + vala

- névszói-igei állítmány mintájára
- a befejezetlen, majd az ómagyarban a folyamatos múlt kifejezésére, pl. *migé zocostia vola*

(d) A jövő idő jele: *-md* vagy időhatározó

- -(a)m(o)d mozzanatos-kezdő igeképző vált a jövő idő jelévé: *iramodik*, *futamodik* (jelen idő) > *emdül* 'enni fog'
- majd + jelen idő

Feltételes módban

jelen idő: finnugor -nai/nei > ősmagyar -ná/né, pl.: *eneic*, *uolna*

múlt idő: -t + volna

Felszólító módban

jelen idő: finnugor k > γ > j

2. Ómagyar kor

Az elbeszélő múlt jele: *é/á* és *e/a*

ősmagyar *i* > ómagyar *é*, (és illeszkedéssel) *á* [eredeti, tárgyas ragozásban], pl. *engedé*, később *e* és *a* is [ált. ragozásban]

A befejezett múlt jele: *-t,tt*

Scuz lean fiot Scilut (első előfordulás, Königsbergi töredék)

Az összetett múlt idő jele: *befejezett múlt + vala*

odutta vola

A jövő idő jele: *-md*

a HB-ben már megvan: *emdül*

soha nem volt általános használatú

igeidők az ómagyar kor elejére:

1. jelen idő: jeltelen igető
2. -sz jeles jelenidőtő (már nem igazi időjel, csak tőváltozat)
3. *á/é* folyamatos (elbeszélő) múlt (*i*-ből fejlődött) (a középmagyarban visszaszorult a befejezett múlt javára)
4. -t/tt befejezett múlt (-t befejezett melléknévi igenévképzőből) (a középmagyarban elterjedt az elbeszélő múlt háttérbe szorulásával)
5. -nd jövő idő jel (mozzanatos-kezdő igeképzőkből)

a múlt idejű igeidők bősége csak az írott nyelvet jellemezte a latinból való fordítások miatt: a beszédben csak a -t jeles múltat használták

Kalandozó kérdés₁: a középmagyarban a latin múlt idők pontos visszaadására számos múlt időt használtak:

írok vala (folyamatos jelen, latin imperfectum) – már megvan a HB-ben: *turchucat migé zocoztia vola*

írtam vala – (talán korábbi múlt) már megvan a HB-ben: *odutta vola*

írtam volt – *az írtam vala* változata